

'De' holocaust komedie *La vita è bella*:

innovatieve herderking voor de moderne tijd of respectloos oppertunisme?

Bram van den Berk

2021

Inleiding

Toen *La vita è bella* (het leven is prachtig) van de Italiaanse regisseur Roberto Benigni in 1997 uitkwam, was de film gelijk een internationaal succes. De film is nog steeds zeer populair, zowel kwalitatief als kwantitatief. Op Imdb bijvoorbeeld, de populairste filmsite wereldwijd, staat de film op de eenentwintigste plaats van hoogst gewaardeerde films aller tijden.¹ De film scoort echter wel lager op de 'kwaliteits site' Letterboxd waar de film op plaats 199 staat.² *La vita è bella* past in het rijtje van andere holocaust films die op deze websites ook hooggewaardeerd zijn zoals *Schindlers List* en *The Pianist*, maar wat de film interessant maakt is dat het de eerste holocaust komedie is die een grote mate van internationale populariteit geniet.

Een populaire film kan de cultuur van de mensheid als geheel veranderen en heeft daardoor een enorme macht. Door het uitkomen van de film *Amadeus* (1984) bijvoorbeeld, genoot de muziek van Mozart opeens een enorme populariteit onder 'gewone' mensen. De effecten daarvan zien we nu nog steeds. Misschien was Beethoven tegenwoordig wel veel populairder geweest als er ook een zeer succesvolle film over hem gemaakt was? Maar *La vita è bella* heeft geen invloed op welke compositie er in het gratis uurtje op woensdag te zien is in het concertgebouw, *La vita è bella* heeft invloed op hoe wij de holocaust herinneren, een gebeurtenis waar miljoenen mensen zijn vermoord en waar nog steeds miljoenen hevig door getraumatiseerd zijn. Een film met zo'n belangrijke missie, zeker als het iets gewaagds als een komedie betreft, heeft een grote verantwoordelijkheid om met respect met de herinnering van de holocaust om te gaan. In dit essay zal gekeken worden of *La vita è bella* dit doet door eerst naar de literatuur over de film en de film zelf te kijken en daarna de film te vergelijken met drie vergelijkbare films.

¹ Imdb, https://www.imdb.com/title/tt0118799/?pf_rd_m=A2FGELUUNOQJNL&pf_rd_p=e31d89dd-322d-4646-8962-327b42fe94b1&pf_rd_r=G09GB214EXPYZK4P09M8&pf_rd_s=center-1&pf_rd_t=15506&pf_rd_i=top&ref=chttp_tt_21 (geraadpleegd op 19 maart 2021).

² Letterboxd, <https://letterboxd.com/film/life-is-beautiful/> (geraadpleegd op 19 maart 2021).

Een film van lof en kritiek

Allereerst moet de inhoud van de film kort geschetst worden. De film bestaat uit twee actes. In de eerste akte wordt de romantiek tussen Guido (gespeeld door Benigni zelf) en zijn toekomstige vrouw Dora (die ook zijn echte vrouw is) behandeld met ver op de achtergrond de problematiek van het Italiaanse fascisme. Aan het eind van de eerste acte zijn we zes jaar verder in de tijd en hebben de geliefden een zoon van zes genaamd Giosué. De tweede acte begint wanneer Guido en Giosué opgepakt worden door nazi's en meegenomen worden naar een concentratiekamp. Hier probeert Guido zijn zoon ervan te overtuigen dat hij en de andere gevangenen daar zijn voor zijn verjaardag en dat als hij zich aan de door Guido bedachte regels houdt (zich verstoppt voor de nazi's die alle kinderen al snel begonnen te vermoorden) een echte tank wint. Uiteindelijk offert Guido zich op voor zijn zoon en als wordt hij geëxecuteerd. Vervolgens veroveren de Amerikanen het kamp en rolt Giosué's beloofde tank binnen.

Critici hadden zeer uiteenlopende meningen over de film. Er valt een trend op te merken waar hoger geplaatste critici negatiever zijn over de film.³ Er zijn echter wel duidelijk significante uitzonderingen op de regel te bedenken, zoals de gerenommeerde, Amerikaanse filmcriticus Roger Ebert die de film een zeven gaf.⁴ Een van de belangrijkste academische critici is de Israelische scriptschrijver Kobi Niv die zowaar een boek schreef om zijn kritiek op de film tot uiting te brengen: *Life is beautiful, but not for jews*.⁵ Er zijn twee primaire kritiekpunten op de film die ieder mens zou moeten kunnen opmerken: de film is niet realistisch en de film is niet grappig. Het concentratiekamp wordt bijvoorbeeld als best een acceptabele plek afgebeeld met gedisciplineerde bewakers en voldoende medische zorg. Het heeft iets weg van een bijzonder vervelend schoolreisje of zoals Nev het noemt: 'Hitler's holiday camp'. Ook komt de film goedkoop over door de vele historische fouten die het maakt, zoals dat veel gevangen zwarte sterren dragen.⁶ Zowel op de eerder genoemde populaire film sites als in vrijwel alle literatuur wordt opgemerkt dat de humor in de film veelal flauw is. Benigni speelt een soort clown à la Chaplin. Denk hierbij bijvoorbeeld aan

³ M. Viano, 'Life is beautiful: reception, allegory, and holocaust laughter', *Jewish social studies*, 5-3, (1999) 47-66, 49.

⁴ R. Ebert, <https://www.rogerebert.com/reviews/life-is-beautiful-1998> (geraadpleegd op 19 september).

⁵ K. Niv, *Life Is Beautiful, but Not for Jews: another view of the film by Benigni* (Oxford 2003).

⁶ Ibidem, 7-9.

gekke loopjes, woordgrappen en eieren die op het hoofd van een zuurpruim worden stukgeslagen. Al deze komische acts worden uitsluitend door Benigni's personage Guido uitgevoerd.

Figuur 1: Guido trekt een gek gezicht nadat hij per ongeluk eieren heeft stukgeslagen op het hoofd van een ambtenaar.

De humor in *La vita è bella* is redelijk normaal in Italië en dit is daarom wellicht simpelweg een cultuurschok voor de internationale kijker die deze vorm van humor niet gewend is.⁷ Benigni's andere films wijzen hier in ieder geval wel op, waarin hij zelf bijna altijd een komische hoofdrol speelt terwijl hij serieuze thema's zoals de maffia probeert aan te pakken (de maffia is nog steeds een serieus probleem in Italië), maar deze films kregen weinig internationale aandacht.

Wat voor film is *La vita è bella* eigenlijk? De film volgt in eerste instantie alle regels van een romantische komedie. Guido is in de eerste akte immers bezig zijn toekomstige vrouw op komische wijze te verleiden. In de tweede akte wordt de romantische komedie echter onderbroken door de holocaust. Ook de dood van Guido past niet binnen de verwachting van het *happy end* van een romantische komedie.⁸ Dan moet de film zoals vrijwel alle holocaust films een drama zijn, maar een drama moet serieus genomen worden.

⁷ Viano, *Life is beautiful*, 51.

⁸ Niv, *Life Is Beautiful, but Not for Jews*, 52-54.

Het onrealistische karakter van de film stelt de kijker niet in staat om naar de film te kijken en mee te voelen zoals iemand dat bij bijvoorbeeld *The Pianist* zou doen. Een derde interpretatie kan zijn dat de film als een sprookje moet worden bekeken.⁹ Maar als het een sprookje vol symboliek is, waarom dan een concentratiekamp? Het concentratiekamp was eigenlijk niet nodig. Volgens Niv was de keuze voor een concentratiekamp een cynische marketingstunt van Benigni om een Oscar te winnen (wat hem ook lukte). Ook noemt hij het idee van een sprookje (de film noemt het verhaal aan het begin zelf een 'fabel') inherent antisemitisch in deze context, omdat dit zou impliceren dat de holocaust niet echt gebeurt is, want sprookjes en fabels zijn altijd fictie.¹⁰ Door *La vita è bella* met drie soortgelijke films te vergelijken kan duidelijker worden wat voor film dit precies is.

Vergelijkbare films

In *Pasqualino Settebellezze* (zeven schoonheden, 1975) laat regisseur Lina Wertmüller via *flashbacks* zien hoe hoofdpersoon Pasqualino (Giancarlo Gianni) in een concentratiekamp terecht is gekomen. Daarna behandelt de film hoe hij daar in leven blijft, onder andere door de vrouwelijke kamp commandant (Shirley Stoler) te verleiden.

Figuur 2: de kampcommandant gaapt verveeld, omdat Pasqualino haar niet kan bevredigen, vanwege ondervoeding.

⁹ Ibidem, 21.

¹⁰ Ibidem, 22, 24.

Ook deze film probeert niet realistisch te zijn, er waren bijvoorbeeld geen vrouwelijke kampcommandanten. Zij laat echter wel de verschrikking van de holocaust zien, wat *La vita è bella* in ieder geval op visueel vlak niet doet.¹¹ De *flashbacks* laten vooral zien wat een slecht persoon Pasqualino is. Hij bedreigt zijn zussen, vermoordt de zwager van zijn oudste zus en verkracht een gebonden mentale patiënt, om maar een paar dingen te noemen. Dit vormt een scherp contrast met Guido die altijd positief is en het goede lijkt te willen doen. De film probeert veel minder vaak grappig te zijn, maar wanneer de film dit wel doet heeft het vaak iets zwart-komisch. Richting de finale van de film probeert Pasqualino bijvoorbeeld de kampcommandant te verleiden, maar faalt hier op komische (of dramatische) wijze in doordat hij te zwak en ondervoed is, terwijl een portret van Hitler op de achtergrond afkeurend lijkt toe te kijken.

Der Hauptmann (de officier, 2017) gaat over soldaat Willi Herold (Max Hubacher) die in de laatste dagen van de oorlog deserteert en een Duits officiers uniform vindt. Nadat hij het aantrekt om hem te beschermen tegen de kou blijkt dat de autoriteit die verbonden is aan het uniform hem in staat stelt een privé leger samen te stellen van soldaten die hun regiment kwijt zijn geraakt. Vervolgens besluit hij om met zijn 'Kampfgruppe Herold' de touwtjes in eigen handen te nemen in een Duits concentratiekamp waar de gevangenen hoofdzakelijk bestaan uit deserteurs en 'asocialen'. Hij vermoordt alle gevangenen en plundert de omgeving. Het is onduidelijk of hij dit doet om zijn rol als *Hauptmann* veilig te stellen of dat de macht naar zijn hoofd gestegen is.¹²

Wel is Herold duidelijk bereid om de gruweldaden te ondernemen en is hij daarmee net als Pasqualino een 'slecht' personage, tegenover Benigni's 'goede' personage. Naast de zeer heftige en dramatische beelden is de film verrassend genoeg bijzonder grappig. Een echte zwarte komedie van begin tot eind. De film eindigt bijvoorbeeld met de arrestatie van Herold door de Duitse politie en tijdens zijn rechtszaak besluit een prominente nazi hem vrij te laten spreken, omdat 'we immers allemaal jong zijn geweest'.

¹¹ R. Tutt, 'Seven Beauties and the Beast: Bettelheim, Wertmüller, and the Uses of Enchantment', *Literature/Film Quarterly* 17-3, (1989) 193-201, 200-201.

¹² J. Lighter, 'four film reviews', *war, literature and the arts*, 31-1, (2019) 1-7.

Figuur 3: Willi Herold (links in de auto) zoekt met zijn Kampfgruppe Herold 'verraders' in een klein Duits stadje. Er is komische muziek op de achtergrond van de scène totdat de gruweldaden beginnen. Het beeld heeft iets weg van de controversiële Kubrick film: 'a clockwork orange'.

Auschwitz (2011) is volgens regisseur Uwe Boll absoluut geen komedie, zelfs geen zwarte komedie. Toch komt het precies doordat Boll dit zegt dat de film opeens iets komisch heeft. Boll staat er namelijk vooral om bekend dat hij verschrikkelijke films maakt die nooit respectvol omgaan met het materiaal dat ze behandelen.¹³ Dit komt door zowel een laag budget als de scenario's van Boll. In *Auschwitz* is dit zeker ook het geval. Zo is de dialoog vaak matig en speelt Boll zelf ook in de film als een bewaker die een broodje eet terwijl gevangen worden uitgekleed en daarna vergast. Ook heeft hij de kostuums hergebruikt van zijn vorige film *bloodrayne: the third reich* over nazi vampiers. *Auschwitz* slaagt er vooral in kritiek te leveren op het Hollywood sentimentalisme van bestaande holocaust films. De film laat de massamoord op gewone mensen zien zonder sympathieke uitzonderingen te creëren die het bloedbad op miraculeuze wijze overleven, zoals veel Hollywood films.¹⁴ Ook laat hij voor en na de film (de film duurt slechts 45 minuten) interviews zien met Duitse scholieren die ontzettend weinig van de holocaust lijken te weten, wat als zowel komisch als tragisch kan worden opgevat.

¹³ E.M. Ward, 'Questions of (re)presentation in Uwe Boll's *Auschwitz* (2011)', in: D.L. Popescu en T. Schult, *Revisiting holocaust representation in the post-witniss era* (New York 2015) 198-213, 198-199.

¹⁴ Ibidem, 200-202.

Conclusie

Er valt op basis van de drie andere films die behandeld zijn in dit essay één extra interpretatie te maken: *La vita è bella* is een zwarte komedie. De film doet het niet goed als romantische komedie doordat het holocaust thema niet nodig lijkt te zijn en ook niet als drama door de onrealistische aspecten van het concentratiekamp. De interpretatie van een sprookje hangt tegen holocaust ontkenning aan, maar misschien is *La vita è bella* stiekem wel een zwarte komedie. Als we goed kijken naar de logica achter de illusie die Guido zijn zoon voorhoudt over de horror van het concentratiekamp, dan kunnen we tot de conclusie komen dat hij eigenlijk helemaal geen goede vader is. Zijn zoon zou gewoon kunnen besluiten dat hij het spel niet meer mee wil spelen (wat hij ook bijna doet). Als hij gewoon de waarheid zou vertellen dan zou zijn zoon zich prima kunnen verstoppen, wat echte overlevenden van de holocaust van die leeftijd ook deden en dan zou zijn zoon een grotere overlevingskans hebben.¹⁵

De vader moet dan bijna wel puur uit egoïsme handelen zoals Pasquino in *Settebellezze*. Ook kan de humor iets weg hebben van *der Hauptmann*. Dit zit dan wel diep verscholen. Vrijwel alle critici vinden de scene waar Guido net doet alsof hij het Duits vertaalt van een officier, terwijl hij eigenlijk onzin uitkraamt over het spel en de tank verreweg de grappigste.¹⁶ Deze scene is bijna exact nagespeeld van talloze andere films, alleen nu is het een holocaust komedie. Ik zou willen beargumenteren dat de grappigste scene eigenlijk het moment is waar Guido zijn zoon vertelt dat iedereen puur en alleen in het kamp zit, omdat hij jarig is. Guido legt daarmee eigenlijk de verantwoordelijkheid van de holocaust neer bij zijn zoon. Veel zwarter kan komedie niet worden. En als zijn zoon niet verantwoordelijk is, wie dan wel? Hitler? Eichmann? Duitsland? De antisemitische traditie van Europa? De gestoordheid van de holocaust kan misschien wel alleen worden weergegeven door de gekte te laten zien.¹⁷ Op deze manier is de film net zoals *Auschwitz* ook een kritiek op de 'mainstream' Hollywood films die proberen de holocaust realistisch af te beelden. Die horror kan niet realistisch worden afgebeeld.

¹⁵ Niv, *Life Is Beautiful, but Not for Jews*, 38-43.

¹⁶ Ibidem, XV en Viano, *Life is beautiful*, 51 en F.P. Tomasulo, *Comedy Is Tragedy + Time*: Humor and Trauma in *Life Is Beautiful* (1998) (2006) en Cinemagazine, <https://cinemagazine.nl/la-vita-e-bella-1997-recensie/> (geraadpleegd op 20 maart 2021).

¹⁷ Viano, *Life is beautiful*, 53.

Figuur 4: Guido doet net alsof hij de instructies van een Duitse officier vertaalt, maar eigenlijk vertelt hij onzin die de illusie bevestigt die hij zijn zoon voorhoudt.

Figuur 5: Guido vertelt zijn zoon (rechts) vol blijdschap en charisma dat iedereen in het concentratiekamp is voor zijn zesde verjaardag.

Vanuit deze alternatieve interpretatie kan *La vita è bella* misschien een 'goede' holocaust komedie zijn, maar het grote publiek zal de film eerder ervaren op basis van de problematische interpretaties van de romantische komedie, de tragedie en het sprookje. Dit

maakt de film zelf ook problematisch, want het zijn uiteindelijk de conclusies die de kijkers op basis van de film trekken, die de invloed van de film bepalen.

Literatuur

Cinemazine, <https://cinemazine.nl/la-vita-e-bella-1997-recensie/> (geraadpleegd op 20 maart 2021).

Ebert, R., <https://www.rogerebert.com/reviews/life-is-beautiful-1998> (geraadpleegd op 19 september).

Lighter, J., 'four film reviews', *war, literature and the arts*, 31-1, (2019) 1-7.

Niv, K., *Life Is Beautiful, but Not for Jews: another view of the film by Benigni* (Oxford 2003).

Tomasulo, F.P., *Comedy Is Tragedy + Time": Humor and Trauma in Life Is Beautiful (1998)* (2006).

Tutt, R., 'Seven Beauties and the Beast: Bettelheim, Wertmüller, and the Uses of Enchantment', *Literature/Film Quarterly* 17-3, (1989) 193-201.

Viano, M., 'Life is beautiful: reception, allegory, and holocaust laughter', *Jewish social studies*, 5-3, (1999) 47-66.

Ward, E.M., 'Questions of (re)presentation in Uwe Boll's *Auschwitz* (2011)', in: Popescu, D.L., en Schult, T., *Revisiting holocaust representation in the post-witniss era* (New York 2015) 198-213.